

Από την αίγιδα στο Αίγαϊον (αίγιδες, αίγες και φίδια)

Από τον ΒΑΓΓΕΛΗ Δ. ΠΑΝΤΑΖΗ

Γενικά

Την πρώτη επίσημη εμφάνισή της στα ελληνικά γράμματα η λέξη *Αίγαϊον* την κάνει το 458 π.Χ., στην τραγωδία του Αισχύλου *Αγαμέμνων* (στ. 664). Στα ομηρικά έπη δεν εμφανίζεται. Η απουσία αυτή είναι εντυπωσιακή· και δεν μπορεί να είναι τυχαία, όταν οι αφορμές για την χρήση της λέξης είναι τόσο πολλές, καθώς α) το ένα από τα δύο έπη διαδραματίζεται στο βόρειο Αιγαίο και το άλλο ξεκινάει από το Αιγαίο, ενώ, β) συγκεκριμένα τμήματα του Αιγαίου («Ίκάριος πόντος», «Θρηϊκίος πόντος», «Ελλάσποντος») αναφέρονται στα έπη με τα ονόματά τους. Στην απουσία αυτή μόνο μία εξήγηση μπορεί να δοθεί: τον καιρό της καταγραφής των επών το αρχιπέλαγος δεν είχε ακόμη αποκτήσει αυτό το όνομα, άλλως ο δημιουργός τους θα το είχε αναποφεύκτως χρησιμοποιήσει.¹ Έπεται, λοιπόν, ότι το όνομα του αρχιπελάγους *Αίγαϊον* επικράτησε μετά την σύνθεση των επών – με ό,τι συνεπάγεται για τον χρόνο σύνθεσής τους η παραδοχή αυτή.

Εμφανίζονται όμως στα έπη οι προφανώς συγγενείς του *Αίγαϊου* λέξεις *Αιγαί*, *Αιγαίω*, *Αίγειδης*, *Αιγιάλεια*, *Αίγιον*, *αίγιαλος*, το πιθανώς συγγενές ουσιαστικό *αίγις* και το σύνθετο/παράγωγο του επίθετο *αίγιοχος*, το ρήμα *έπαιγιζω*, καθώς και κάποιες άλλες ομόηχες λέξεις αμφιβόλου προς αυτήν συγγενείας, όπως οι *αίγιβατος*, *αίγιλιψ*, *Αίγινα* και *Αίγισδος*.

Ανακύπτουν, λοιπόν, τα ερωτήματα: πότε και πώς προέκυψε το όνομα *Αίγαϊον*; τι άραγε αρχικώς σήμαινε; και ακόμη: έχει κάποια σχέση – και αν ναι, ποια- με το ουσιαστικό *αίγις*;

Η προέλευση του ονόματος του Αιγαίου κατά τους αρχαίους συγγραφείς

Για την προέλευση του ονόματος του Αιγαίου δύο ήταν οι βασικές προτάσεις των αρχαίων λογίων, η μία καθαρώς μυθολογική και η άλλη εν μέρει μυθολογική και εν μέρει ρεαλιστική. Κατά την καθαρώς μυθολογική, η οποία φαίνεται πως είναι και η χρονικώς μεταγενέστερη, το πέλαγος πήρε το όνομά του από τον βασιλιά των Αθηναίων Αιγέα, ο οποίος αυτοκτόνησε πέφτοντας στη θάλασσα, όταν είδε το καράβι του γιου του Θησέα να επιστρέφει από την Κρήτη με μαύρα πανιά και νόμιμο πως ο γιος του είχε πέσει θύμα του Μινώταυρου. Για την ακρίβεια τούτου του μύθου η αρχική εκδοχή μιλούσε για πτώση από τον βράχο της Ακρόπολης, με τον καιρό όμως, όπως ρητώς ομολο-

γούν οι μεταγενέστεροι σχολιαστές, «μιας και η Ακρόπολη δεν απείχε και πολύ από την θάλασσα», η κατακρήμνιση του Αιγαία εξελήφθη ως πτώση του στα νερά του Αιγαίου!² Είναι προφανές πως την μεταγενέστερη τούτη ετυμολογική εκδοχή του μύθου την σφίστηκαν οι Αθηναίοι την εποχή της θαλασσοκρατορίας τους, τότε που θεωρούσαν το Αιγαίον *mare nostrum*.

Άλλωστε το πέλαγος που έβρεχε τις νότιες ακτές της Αττικής λεγόταν *Σαρωνικόν*, ενώ το κατά κυριολεξίαν *Αίγαϊον* εκτεινόταν μεταξύ Ευβοίας από τη μια και μικρασιατικών ακτών από την άλλη³ αργότερα το όνομά του κάλυψε και τα μικρότερα πελάγη των παρυφών του. Περισσότερο αληθοφανής και πειστική, λοιπόν, είναι η άλλη πρόταση: πως το Αιγαίον πέλαγος πήρε το όνομά του από τον ιερό παραλιακό οικισμό των Αιγών στην Κάρυστο της Εύβοιας. Το ιερό ήταν αφιερωμένο είτε στο εκατόγχερο τέρας, το οποίο κατά τον Όμηρο (Α 403-4) «οι θεοί αποκαλούν Βριάρεων και όλοι οι άνθρωποι Αιγαίωνα», είτε στον Αιγαίο Ποσειδώνα.⁴ Σ' αυτό το κομβικό ιερό των Αιγών ήταν αναπόφευκτο να σταματήσει, να προσευχηθεί και να ζητήσει την θεία συνδρομή οποιοσδήποτε ναυτικός από την Πελοπόννησο, την Αττική και την Βοιωτία σκόπευε να διασχίσει εγκάρσια μέχρι τις μικρασιατικές ακτές το απέραντο για τα μέσα της εποχής πέλαγος. Και στο ίδιο ιερό εναπέθετε τις ευχαριστίες του όποιος έφτανε ασφαλής από τις απέναντι ακτές.

Από πού όμως προήλθε το όνομα του Αιγαίωτος και δι' αυτού των Αιγών και του Αιγαίου; από τη λέξη *αίγες*, από τη λέξη *αίγιδα*, ή από κάποια κοινή και για τις δύο ρίζα; είχε άραγε σχέση με το ότι οι Αίγες ήταν χτισμένες στον *αίγιαλό*;

αίγες, αίγιδες και αίγιαλοι

Αίγιαλος χαρακτηριζόταν από τους αρχαίους η αμμουδερή ακροθαλασσιά. Η λέξη αυτή θα μπορούσε ίσως να μας πει κάτι για την απώτερη καταγωγή του ονόματος του *Αίγαϊου*, αν της ίδιας η καταγωγή ήταν σαφής. Αλλοίμονο όμως, δεν είναι. Οι αρχαίοι, ενώ για την προέλευση του δεύτερου συνθετικού της από το *αίγι* ομολογούσαν, για την προέλευση του πρώτου (*αίγι*-) είχαν να προτείνουν τις πιο ευφάνταστες διαφορετικές μεταξύ τους ιδέες. Τα σχόλια στον Οππιανό μας προσφέρουν δύο διαφορετικές ετυμολογικές υποθέσεις: από τα *αίγα+γείτων+άλος* (= «γη γειτονική της θάλασ-

σας») και από τα *αίξ+άλλομαι* (= «ακτή όπου τα κύματα αναπηδούν ωσάν κασίκια»)⁵.

Η παρομοίωση των κυμάτων με τις γίδες πρέπει να είχε τις ρίζες της στην μεγάλη ηχητική εγγύτητα των λέξεων που απέδιδαν τα μεν και τις δε. Σύμφωνα με τον Ησύχιο, οι Δωριείς ονόμαζαν τα κύματα *αίγες*.⁶ *Αίγες* όμως ονομάτιζαν τα κύματα και κάποιοι λόγιοι, όπως ο Αρτεμίδωρος,⁷ ο Βάρρων και ο Πλίνιος, αν και είναι αμφίβολο αν το έκαναν αυτό στα πλαίσια του καθημερινού λόγου ή στα πλαίσια της απόπειράς τους να ετυμολογήσουν την λ. *αίγιαλος*.⁸

Ελάχιστοι κορυφαίοι γλωσσολόγοι εκτιμούν πως οι αρχαίοι χαρακτήριζαν μεταφορικώς τα κύματα *αίγες*.⁹ Κατά την άποψη των περισσοτέρων από αυτούς,¹⁰ πρόκειται για δύο διαφορετικές ομόηχες λέξεις, για τις οποίες όμως πιθανολογούν κοινή απώτερη καταγωγή. Ο P. Kretschmer, π.χ., αναζητά την κοινή ρίζα στο βεδικό ρήμα *éjati*, που σήμαινε «κινούμαι», «βρέχω» και στην *Ριγκβέντα* χρησιμοποιούνταν σε σχέση με τα κύματα, την θάλασσα και τους ανέμους. Κατά την άποψή του, από το ρήμα αυτό, μέσω ενός αρχικού νοήματος «κινούμενος», «θυελλώδης», «αναπηδών» ή κάπως έτσι, προέκυψαν αφ' ενός οι *αίγες*-«γίδες» και αφ' ετέρου οι *αίγες*-«κύματα». Έτσι ετυμολογεί ο ίδιος την λέξη *αίγιαλος*: πρόκειται για την ζώνη της ακτής όπου σπάζουν τα κύματα-*αίγες*. Στην αντίρρηση, «μα μπορεί η ακρογιαλιά να πάρει το όνομά της από τα κύματα;», η απάντησή του ήταν κατηγορηματική: «στην ερώτηση αυτή μπορούμε να απαντήσουμε καταφατικά με βεβαιότητα, καθώς σε οποιονδήποτε φτάνει στην ακροθαλασσιά (και ιδιαίτερα στην χαρακτηριστικώς βραχώδη ελληνική ακροθαλασσιά) προκαλεί ισχυρότατη εντύπωση το θέαμα των κυμάτων που σπάζουν με ορμή πάνω της».¹¹ Ανακύπτει όμως το ερώτημα: αν ήταν έτσι, γιατί να ονομαστεί *αίγιαλος* ειδικά η αμμουδερή και όχι η βραχώδης ακτή, στην οποία η ορμή των κυμάτων σπάει με τον πιο θορυβώδη και εντυπωσιακό τρόπο; Συμπέρασμα: αν και οι θέσεις του Kretschmer έχουν με μικρότερες ή μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις επικρατήσει, αφήνουν αναπάντητα καίρια ερωτήματα.

Ούτε και η υπόθεση πως οι αρχαίοι χαρακτήριζαν μεταφορικώς «γίδες» τα κύματα στα πλαίσια του καθημερινού τους λόγου είναι πειστική. Στους νεότερους χρόνους κανείς δεν διανοείται να χαρα-

κτηρίσει τα κύματα «γιδάκια της θάλασσας», ενώ πολλοί και πολύ συχνά τα χαρακτηρίζουν «προβατάκια»· και τούτο γιατί το αφρισμένο κύμα παραπέμπει στο σγουρό μαλλί των άσπρων προβάτων, όχι όμως και στο άκαμπτο μαλλί των γιδιών (που, επιπλέον, σπανίως είναι άσπρο). Γιατί, λοιπόν, οι Αρχαίοι να χαρακτηρίζουν «γίδες» τα κύματα;

Η απάντηση, κατά την γνώμη μου, είναι απλή: τους παρέσυρε η ομοηχία της πασίγνωστης λέξης *αίγες* με την άσχητη προς αυτήν λέξη *αίγίς*, της οποίας το ακριβές νόημα τούς ήταν ασαφές, είτε γιατί ήταν απαραιτημένη είτε γιατί προερχόταν από ξένη γλώσσα. Στις περιπτώσεις ομοηχίας η πιο οικεία από τις ομόηχες λέξεις δίνει το δικό της νόημα στην λιγότερο οικεία. Συναφές με το θέμα μας παράδειγμα: ο αγράμματος λαός, που αγνοεί την προέλευση της λέξης *γιαλός* από το αρχαίο *αίγιαλος*, νομίζει πως σημαίνει την ακτή όπου η θάλασσα «λαμποκοπάει σαν γυαλί»!

Ας αφήσουμε, λοιπόν, ήσυχες τις *γίδες* στα ορεινά βραχώδη βοσκοτόπια τους, και απαλλαγμένοι από αυτές, ας στραφούμε προς τον *αίγιαλό* και τις *αίγιδες*. Ελπίδες όμως να προσεγγίσουμε την απώτερη σημασία της *αίγιδας* θα αποκτήσουμε μόνον αν με αφετηρία τις αρχαιότερες περιγραφές και απεικονίσεις της διευκρινίσουμε τι πράγματι ήταν αρχικώς αυτή ή έστω ως τι εκλαμβάνόταν.

αρχαίες και νεότερες απόψεις για την αίγιδα

Οι περισσότεροι αρχαίοι λόγιοι, με προεξάρχοντα τον Ηρόδοτο, πίστευαν πως η λέξη *αίγίς* σήμαινε «γιδοτόμαρο», και πως ο Δίας χαρακτηριζόταν *αίγιοχος* επειδή έφερε γιδοτόμαρο. Το γιδοτόμαρο όμως θεωρούνταν ευτελές για ένδυση υλικό, σύμβολο εξαθλίωσης. Γίδινο σκούφο, π.χ., μαζί με ρυπαρά ενδύματα και ευτελή υποδήματα, έφερε ο απόμαχος γέρο-Λαέρτης, ένδειξη αυτοεγκατάλειψης και πένθους για την απώλεια του γιού του.¹² Το παράδοξο, γιατί ο πρώτος των θεών να έχει ως έμβλημά του ένα γιδοτόμαρο, οι αρχαίοι προσπάθησαν να το εξηγήσουν με το ότι δεν επρόκειτο για το δέρμα μιας οποιασδήποτε τυχαίας κατσίκας, αλλά της Αμάλθειας, της μυθικής γίδας που τον έθρεψε ως νεογέννητο με το γάλα της. Φτωχή εξήγηση: αν ο Δίας ήθελε να τιμήσει την ταπεινή τετράποδη τροφό του, αντί να κρατάει το νεκρό της τομάρι θα της χάριζε την αθανασία, που σε τόσα άλλα θνητά πλάσματα είχε αφει-

δώς χαρίσει' το σημαντικότερο: τί το τόσο αποτροπαϊκό είχε το δέρμα ενός αγαθού θηλαστικού, ώστε ο πρώτος των θεών να το επισείει ως θανάσιμο βόβητρο, που έκοβε τα πόδια των πολεμιστών και τους σκορπούσε πανικό;

Δικαίως, λοιπόν, ο Ωρίων ο Γραμματικός, π.χ., (2ος μ.Χ. αι.) στο *Ετυμολογικόν* του διαχωρίζει την θέση του:

«η λέξη *αιγίς* δεν προέρχεται, όπως κάποιοι λένε, από την *αίγα* Αμάλθεια, αλλά από το ότι κινούμενη προκαλεί συστροφές των ανέμων' *αιγίδες* και *καταιγίδες* είναι οι σφοδρές πνοές των ανέμων». ¹³

Για την προέλευση όμως και το αρχικό νόημα της λέξης *αιγίς* ο Ωρίων δεν είχε κάτι να πει. Οι νεότεροι;

Είναι εντυπωσιακό το ότι τόσο πολλοί και τόσο σπουδαίοι σύγχρονοί μας γλωσσολόγοι, ενώ διατηρούν αμφιβολίες για την συγγένεια των λέξεων *αἴξ*=«γίδα» και *αἴξ*=«κύμα», δεν αμφιβάλουν για την συγγένεια των λέξεων *αἴξ*=«γίδα» και *αιγίς*. Τα τρία μεγαλύτερα και εγκυρότερα ετυμολογικά λεξικά της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, τα λεξικά των P. Chantraine, H. Frisk και R. Beekes, ομονοούν στο ότι η αρχική έννοια της λ. *αιγίς* είναι «δέρμα αἰγός», και ότι την αφορμή για την δημιουργία των λέξεων *ἐπ-αιγίζω*, *κατ-αιγίζω* και *καταιγίς* την έδωσε ο τρόπος με τον οποίον ο *αιγίοχος* Δίας επέσει απειλητικά την *αιγίδα* του. Στην επιλογή τους αυτή βάρυνε ιδιαίτερα, κατά την δική τους ομολογία, η «πληροφορία» του Ηροδότου, σύμφωνα με την οποία η *αιγίς* των αγαλμάτων της θεάς Αθηνάς ήταν εμπνευσμένη από τα γιδοτόμαρα που φορούσαν οι γυναίκες της Λιβύης, με την διαφορά πως ενώ εκείνων οι εσθήτες είχαν κρόσια από λωρίδες δέρματος, η *αιγίδα* της Αθηνάς είχε για κρόσια φίδια. ¹⁴

Είναι απορίας άξιο πως η συγκεκριμένη υπόθεση του Ηροδότου εκτιμήθηκε ως ιστορική μαρτυρία, τόσο βαρύνουσα μάλλον σημαντική. Το πρώτο που θα έπρεπε να υποθέσουμε είναι πως ο ιστορικός, θεωρώντας δεδομένο πως η *αιγίδα* ήταν κατασκευασμένη από δέρμα *αιγός*, αναζήτησε την προέλευσή της σε κάποιο υπαρκτό πρότυπο, και το βρήκε στις γυναίκες της Λιβύης που φορούσαν γιδίνα ριχτάρια. Για ποιο λόγο όμως μία θεά να μιμηθεί τις ταπεινές και ασήμαντες αυτές γυναίκες; Για ποιο λόγο να επιλέξει ως εμβληματική εσθήτα της το τομάρι της γίδας; Εξάλλου, της Αθηνάς προηγήθηκε ο Δίας, οπότε προέχει το ερώτημα: για ποιον λόγο ο πρώτος των θεών, ο κατεξοχήν χρήστης, ο πρωταρχικός μάλλον χρήστης της *αιγίδας*, που πήρε εξ αυτής και το προσωνύμιο *αιγίοχος*, να μιμηθεί τις απλές γυναίκες της Λιβύης;

Τα αρχαιολογικά στοιχεία βαρύνουν ιδιαίτερα στις απαντήσεις που θα δοθούν. Οι γλυπτές ή ζωγραφιστές παραστάσεις, λόγω της συντηρητικότητας των θρησκευτικών μοτίβων, θα πρέπει να διατηρούσαν πολύ αρχαιότερες πληροφορίες για την υφή και την προέλευση της μυθικής *αιγίδας* από αυτές που

Η «θεά των φιδιών», Μουσείο Ηρακλείου, 1600 π.Χ.

άντλησε ο Ηρόδοτος από την θεά ή από την φήμη των γιδοτομαροφορεμένων Λιβυσών. Μας παρέχουν άραγε οι αρχαιότερες ή και οι σύγχρονες του Ηροδότου παραστάσεις κάποια ένδειξη για προέλευση της *αιγίδας* από γιδοτόμαρο; Καμία απολύτως! Τουναντίον: δεν είναι μόνο τα κρόσια της *αιγίδας* της Αθηνάς που καταλήγουν σε λαιμούς και κεφάλια φιδιών αλλά και η ίδια η επιφάνειά της, που καλύπτεται από φολίδες φιδίσου δέρματος.

Το συμπέρασμα είναι αναπόφευκτο: η «πληροφορία» του Ηροδότου ήταν μία παρετυμολογική αιτιολογική κατασκευή, προορισμένη να εξηγήσει την προέλευση της *αιγίδας* από τις *αἴγες*, προέλευση για την οποία ο ίδιος ήταν ήδη πεπεισμένος. Είναι λυπηρό το ότι οι γλωσσολόγοι της απέδωσαν τόση αξιοπιστία. Καιρός να την εγκαταλείψουμε. Αν θέλουμε να προσεγγίσουμε την αρχική έννοια της *αιγίδας*, θα πρέπει να μελετήσουμε ξανά προσεκτικά τις αρχαιότερες αναφορές σε αυτήν, τις αναφορές των ομηρικών επών.

η *αιγίδα* του Ομήρου

Ο κατεξοχήν φορέας και χρήστης της *αιγίδας* κατά τον Όμηρο ήταν ο Δίας, ο μόνος μεταξύ αθανάτων και θνητών που στα έπη προσαγορεύεται *αιγίοχος*, 35 μάλιστα φορές στην *Ιλιάδα* και 15 στην *Οδύσσεια*. Αυτό δεν μπορεί να είναι τυχαίο. *Αίγίδα* στα έπη χρησιμοποιούν δύο ακόμη θεοί, ο Απόλλων, πάντοτε με την άδεια του Διός, και η Αθηνά, η μόνη θεότητα εκτός του πατέρα της που μπορούσε να έχει δική της *αιγίδα* – κάτι που επίσης δεν μπορεί να είναι τυχαίο. Ας εξετάσουμε τις σχετικές περιγραφές μία προς μία.

Στους στίχους Β 447 κ.ε. η Αθηνά, κρατώντας την «πανάκριβη αγέραστη και αθάνατη» («έριτμον ἀγήρων ἀθάντην τε») *αιγίδα* με τους εκατό χρυσούς θυσάνους εμψυχώνει για την μάχη τους Αχαιούς οπλίτες. Στους στίχους Δ 166 κ.ε. ο Δίας επισείει από τους αιθέρες την «σκοτεινή» του *αιγίδα*, σκορπίζοντας τον τρόπο σε όλους τους πολεμιστές. Στους στίχους Ε 736 κ.ε. η Αθηνά, βάζει στους

ώμους του Αχιλλέα την «τρομερή θυσσανωτή» («θυσσανόεσσαν δεινήν») *αιγίδα* του Διός, που την στεφανώνουν η Έρις, η Αλκή, η Ιωκή και η φοβερή *σμερδνή* κεφαλή της τερατώδους Γοργούς. Στους στίχους Ο 229-30 ο Δίας δίνει την *θυσσανόεσσαν αιγίδα* του στον Απόλλωνα και τον προτρέπει να τρέψει σε φυγή τους Αχαιούς πολεμιστές επισείοντάς την. Κρατώντας την ίδια *αιγίδα* (στ. Ο 306 κ.ε.) ο Απόλλων ηγείται των Τρώων κάνοντας σαρωτική την επίθεσή τους στους Αχαιούς· κι όσο την επισείει ο θεός, τόσο πέφτουν τα κορμιά των πολεμιστών (Ο 318-9). Στους στίχους Ο 360-1, ο Απόλλων, κρατώντας την ίδια *έριτμον αιγίδα* ηγείται των Τρώων που ξεχύνονται κατά φάλαγγες στα τείχη των Αχαιών. Λίγο αργότερα (Ρ 593 κ.ε.) παίρνει ο ίδιος ο Δίας την κατάσταση και την *θυσσανόεσσαν μαρμαρένην αιγίδα* στα χέρια του, για να σκορπίσει, αστραποβροντώντας και τινάζοντάς την, τον πανικό στους Αχαιούς. Στην επόμενη σκηνή (Σ 204) η Αθηνά ρίχνει στους ώμους του προστατευομένου της Αχιλλέα την δική της *θυσσανόεσσαν αιγίδα*, με την βοήθεια και της οποίας θα κατατροπώσει τους Τρώες. Κατά την διάρκεια της «θεομαχίας» (Φ 400) ο Άρης επιχειρεί να πλήξει την Αθηνά χτυπώντας ματαιώς με την κοφτερή του αιχμή την άτρωτη ακόμη και από τους κεραυνούς του Δία *θυσσανόεσσαν* και *σμερδαλένην αιγίδα* της. Στην τελευταία ραψωδία της *Ιλιάδας* (Ω 20-1), με την προτροπή όλων των θεών, ο Απόλλων καλύπτει με χρυσή *αιγίδα* το κορμί του Έκτορα για να μην ξεσκιστεί καθώς το σέρνει βάρβαρο με το άρμα του ο Αχιλλέας. Στην *Οδύσσεια* οι αφορμές για χρήση της *αιγίδας* είναι μηδαμνές. Μόνο μία φορά (χ 297) η Αθηνά ανυψώνει απειλητικά την *φθισίμβροτον αιγίδα* της ψηλά από την οροφή του αρχοντικού του Οδυσσέα σκορπίζοντας τρελλό πανικό στους μνηστήρες που μάχονται μέχρις εξοντώσεως με τον ήρωα.

υφή και ιδιότητες της *αιγίδας*

Είναι φανερό πως ένα γιδοτόμαρο, απ' οποιαδήποτε τερατώδη γίδα και αν προέρχεται, δεν ενδείκνυται για την πρόκληση τρόμου μήτε καν στην μυθολογία. Τα επίθετα της *αιγίδας* *δεινή*, *έρεμνή*, *φθισίμβροτος*, *θυσσανόεσσα*, *μαρμαρένη* (=στραφαλιστή), *σμερδνή* και *σμερδαλένη*, παραπέμπουν σε τέρας που έχει τα χαρακτηριστικά κατεξοχήν επικινδύνου και απεχθούς ζώου, χαρακτηριστικά που μόνο το φίδι τα συγκεντρώνει όλα. ¹⁵ Ιδιαίτερως τα επίθετα *σμερδνός* και *σμερδαλέος* (από ρίζα που έχει την έννοια του *δάγκναι*) φαίνεται πως έχουν άμεση σχέση με το δάγκωμα, το παγερό βλέμμα και τον συριγμό του φιδιού. ¹⁶ *Σμερδαλέος* είναι και ο τρομακτικός, ο φριχτός (αρχικώς ίσως λόγω του συριστικού ή «υψηλού» του τόνου) ήχος, όπως δείχνει και η συχνά επαναλαμβανόμενη ομηρική φράση «*σμερδαλέον κονάβησε*» = «αντήχησε ανατριχιαστικά». Μόνο το φίδι συρίζοντας παράγει αυτόν τον ήχο που παγώνει το αίμα. Ακόμη και το ότι το περικάλυμμα της *αιγίδας* προστατεύει απόλυτα το σώμα του Έκτορα από τις εκ-

δορές, όταν το σέρνει βίαια πίσω από το άρμα του ο Αχιλλέας, σε γλυστερό «πουκάμισο» φιδιού παραπέμπει.

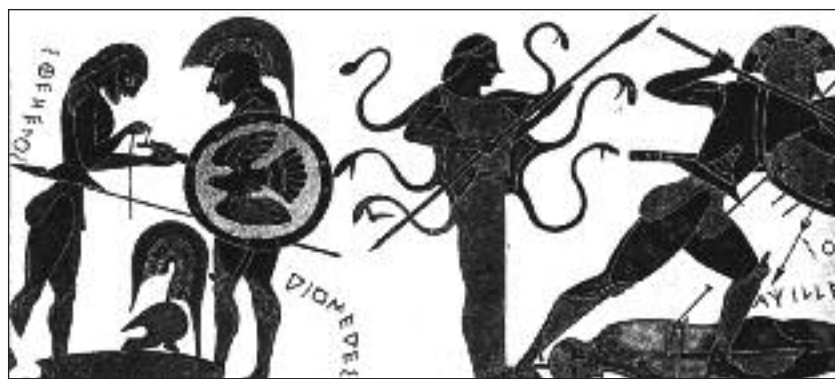
Βεβαίως, η *αιγίδα* δεν προέρχεται από το «πουκάμισο» οποιουδήποτε φιδιού. Είναι η δορά ενός πολυκέφαλου μυθικού τέρατος με εκατό κεφάλια/*θυσσάνους*, που εξακολουθούν να είναι ζωντανά και να πετούν τα γλωσσίδα τους -αυτό προφανώς σημαίνουν τα επίθετα της *ἀγήρω*ς και *ἀθανάτη*, κι αυτό δείχνουν τα γεμάτα κίνηση κρόσια/φιδοκέφαλα στις παραστάσεις της Αθηνάς. Προφανώς όμως τα φιδοκέφαλα αυτά είναι επικίνδυνα μόνο γι' αυτούς που τα αντιμετωπίζουν, όχι για τον θεό που έχει δαμάσει το τερατώδες φίδι, έχει γδάρει το κορμί του, και το φέρει ως τρόπαιο. Η *αιγίδα* είναι το τρόπαιο του Διός, και είναι αυτός, ο *αιγίοχος*, ο θεός που κατεξοχήν την φέρει, δίκην λεοντής.

Τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά μάς αποκαλύπτουν την ταυτότητα του τέρατος: πρόκειται για το εκατοντακέφαλο φίδι που πάλαψε ως ίσος προς ίσον με τον Δία και παραλίγο να τον νικήσει, τον Τυφωέα. Την πιο κοντινή στην εποχή του Ομήρου περιγραφή του φιδιού αυτού τέρατος μας την δίνει ο Ησίοδος:

«και από τους ώμους του/ εκατό φιδοκέφαλα, δράκοντα φοβερού φυτρώναν,/ που μαύρα γλωσσίδα ξεπετούσαν γλύφοντας· κι από τα μάτια τους/ κάτω από τα φρύδια των θεσπεσιών κεφαλών φωτιά λαμποκοπούσε/ κι απ' όλα τα κεφάλια διαπεραστικές φλόγες ανάβαν/ και φωνές όλα τα φοβερά κεφάλια/ κάθε μορφής αφήναν αποτρόπαιες».¹⁷

Το ότι ο Αιγαίωv έχει εκατό χέρια –όσα φιδοκέφαλα εξέχουν και από τους ώμους του Τυφωέα- δείχνει πως εκλαμβάνονταν ως το αγαθοποιό ισοδύναμο του κακοποιού τέρατος. Ενδέχεται μάλιστα ο Αιγαίωv να είναι ο ίδιος ο Τυφωέας, του οποίου η ψυχή είχε πλήρως υποταγεί στον δαμαστή του Δία και τα εκατό θυσανοκέφαλά του είχαν γίνει πλοκάμια/χέρια ταγμένα στην δική του υπηρεσία. Το ότι σύμφωνα με κάποιες παραδόσεις τα εκατό χέρια του Αιγαίωv είναι ισόριθμα κεφαλόβρυσσα,¹⁸ ενισχύει περαιτέρω αυτήν την ταύτιση: όπως δείχνει και ο μύθος της Λερναίας Ύδρας, οι ποταμοί συχνά εκλαμβάνονταν ως μεταμορφώσεις μυθικών φιδιών. Τώρα καταλαβαίνουμε γιατί το τίναγμα της *αιγίδας* σκόρπιζε τρόπο: ήταν τα *σμερδαλέα* φιδοκέφαλά της που τινάζονταν απειλητικά καθώς την έσειε ο Δίας.

Πέρα από τον Δία και την Αθηνά, που είχαν τις δικές τους *αιγίδες*, δικαίωμα να χρησιμοποιήσει την *αιγίδα* του Διός είχε μόνον ο Απόλλων. Όχι τυχαία: ήταν ο θεός που είχε επίσης εξοντώσει ένα μυθικό τέρας με φιδίσια μορφή, τον Πύθωνα. Και είναι ίσως αποκαλυπτικό για την αρχική σημασία της λ. *αιγίς* το ότι, κατά την παράδοση που διέσωσε ο Πλούταρχος,¹⁹ ο Πύθων είχε έναν γιο, φυσικά όχι γιδίσιο αλλά φιδίσιο σαν κι αυτόν, που έφερε το όνομα *ΑΙΞ*! Η μεγαλογράμματη γραφή εκείνης της εποχής δεν μας

και η θεά Αθηνά με την *αιγίδα* της στο τρωικό πεδίο

επιτρέπει να ξέρουμε αν το όνομα του φιδιού αυτού προφερόταν *ΑΞ* και όχι *ΑΪΞ*, όπως μεταφέρθηκε αργότερα στη μικρογράμματη. Διαφορά εξαιρετικά σημαντική για το θέμα που μας απασχολεί: η πρώτη εκδοχή θα μπορούσε άριστα να συγγενεύει με το ρήμα *αΐσσω*, «εκτινάσσομαι», παραπέμποντας στο εκτινασσόμενο φίδι, την «σαΐτα».

Όπως έχουμε εξηγήσει επαρκώς αλλού,²⁰ ο Πύθων είναι μία άλλη εκδοχή του Τυφώνα, ένα μυθικό τέρας με αρκική έμπνευση την κόμπρα. Στην ελληνική μυθολογία τον εμφύτευσαν περιπλανώμενες ομάδες μεταλλουργών και οφιογενετών, που ξεκίνησαν από τις δραβιδοφώνες Ινδίες και διέσχισαν σε πορεία αιώνων δίκην Τσιγγάνων την Εγγύς Ανατολή και τον ελλαδικό χώρο μέχρι την Ετρουρία, αφήνοντας στους λαούς που συναντούσαν και παίρνοντας από αυτούς γλωσσικά και πολιτιστικά στοιχεία.

Κάπως έτσι φαίνεται πως απέκτησε και η θεά Αθηνά την δική της *αιγίδα*: αυτό δείχνει η αντιπαράθεση της με το αγαλματίδιο της μινωικής «θεάς των φιδιών», η οποία κρατά δύο παλλόμενα φιδιά ενώ στο κεφάλι της επικάθεται ένα πουλί, αντίστοιχο της γλαύκας. Την συγκεκριμένη ιδιότητά της η κρητική «θεά των φιδιών» είχε ήδη πάρει από αντίστοιχες γυναικείες θεότητες της Εγγύς Ανατολής.

Δεν είναι μόνον οι εξωτερικές ομοιότητες που μας οδηγούν σε αυτό το συμπέρασμα. Ένα συνηθισμένο επίθετο της Αθηνάς ήταν *Τριτωνίς*, το οποίο υποτίθεται πως είχε πάρει από τον ποταμό Τρίτωνα. Πέρα από το ότι οι ποταμοί προφανώς λόγω της οφιοειδούς κοίτης και της ροής των υδάτων τους- γενικώς θεωρούνταν μυθικά νερόφιδια, ειδικώς ο Τρίτων, γιος του Ποσειδώνα κατά την *Θεογονία* (930-3), ήταν ένα από τα πιο γνωστά τέρατα της ελληνικής μυθολογίας, που είχαν φιδίσια ουρά. Ακόμη πιο συγκεκριμένο και πιο σημαντικό, η μυθολογία εμφανίζει την Αθηνά να κυνηγά σε όλη την Ανατολή, από την Φρυγία ως τις Ινδίες, ένα τέρας που ξερονούσε φωτιά από το στόμα του, όπως ο Τυφωέας, να το σκοτώνει και να φορά ως τρόπαιο το τομάρι του. Το τέρας αυτό, που βεβαίως δεν ήταν γίδα, έφερε το όνομα *Αίγίς*!²¹

ετυμολογικά

Χωρίς να ασχολείται με την *αιγίδα* ή να κάνει οποιαδήποτε νύξη γι' αυτήν, αναζητώντας μόνον την ετυμολογία του

επιθέτου της Αθηνάς *Όγγα* ή *Όγκα*, πριν λίγα χρόνια ο ελληνιστής και ανατολιστής David R. West κατέληξε στην ακαδική λέξη *aggu* και στο επίθετο της Istar *aggiš*, που σήμαινε «οργισμένη».²² Προεκτείνοντας την έρευνά του ίσως πρέπει να αναρωτηθούμε: μήπως το *aggiš* σημαίνει «φιδίσια» ή («θεά») των φιδιών; μήπως πίσω από το επίθετο *aggiš* / «οργισμένη» κρύβεται το όνομα του φιδιού, μέσω του οποίου εκδηλώνει η θεά την οργή της; μήπως από αυτό προέκυψε η *αιγίς*; είναι τυχαίο το ότι η ελληνική θεά της *αιγίδας* προσονομάζεται και *Όγγα* και οι κεντρικές πύλες των Θηβών, τις οποίες αυτή προστάτευε από τις επιθέσεις των εχθρών, *Όγκαίες*; Πολλές διαπλεκόμενες συμπτώσεις για να τις θεωρήσει κανείς...συμπτωματικές. Και δεν είναι οι μόνες.

Όπως είδαμε, έχουμε βάσιμους λόγους να αναζητήσουμε τα ίχνη του φιδιού, από το δέρμα του οποίου προέκυψε η *αιγίδα*, στην μακραίωνη διαδρομή δραβιδοφώνων οφιοδασμάτων από τις Ινδίες στην Ετρουρία. Στις ανατολικές αφητηρίες τους, στις δραβιδοφώνες Ινδίες θα βρούμε την λέξη *agi*, που υποδήλωνε τρόμο και φόβο,²³ αντιδράσεις που προκαλεί το επιτιθέμενο φίδι στο μέσον της διαδρομής τους πέσαμε ήδη πάνω στις νοηματικά συναφείς ακαδικές λέξεις *aggu* και *aggiš*: και στο δυτικό της τέρμα, στην Ρώμη, που παλιότερα ελεγχόταν από τους Ετρούσκους, μας περιμένει η έκπληξη του φιδιού με την ονομασία *an-guis*.²⁴ Πόσο τυχαία είναι όλα αυτά;

Οι συμπτώσεις(;) όμως δεν τελειώνουν εδώ. Όπως είδαμε, οι *θυσσάνοι* της *αιγίδας* δεν ήταν απλά πλοκάμια: ήταν φιδοκέφαλα που σύριζαν φριχτά πετώντας τα γλωσσίδα τους. Ε, λοιπόν, και των *αιγίδο-θυσσάνων* τις άκρες ίσως στις δραβιδικές Ινδίες τις απαντήσουμε: σε μία από τις δραβιδικές διαλέκτους η ρίζα *tūs-* (ή *tūy-*) αποδίδει τον συριγμό φιδιού.²⁵

Επιστρέφοντας στους οφιοσαγηνευτές Ετρούσκους, αξίζει να εξετάσουμε την πιθανότητα προέλευσης και της λατινικής λέξης *sagitta* από τις λέξεις *aggiš*, *αιγίς* και *αΐσσω*, με δάσυνση της πρώτης συλλαβής. Κατά το *Ετυμολογικό Λεξικό της Λατινικής Γλώσσας* των Ernout/Meillet, η λ. *sagitta* δεν είναι ινδοευρωπαϊκή, ενώ η κατάληξή της *-itta* είναι σίγουρα ετρουσκική. Είναι εντυπωσιακό –και ασφαλώς όχι τυχαίο- το ότι η λέξη *σαΐτα* επιβίωσε ή εισήχθη μέσω Ρωμαίων στα

νεοελληνικά ως όνομα ενός είδους εκτοξευόμενου φιδιού!

Φαίνεται, λοιπόν, πως ορθώς κάποιοι γραμματικοί της ύστερης αρχαιότητας, όπως, π.χ., ο Ωρίων, είχαν υποπτευθεί την συγγένεια των λέξεων *αιγίς* και *αΐσσω*. Το ρήμα θα μπορούσε να προκύψει κάλλιστα από το ουσιαστικό: *αιγίς-ω > αΐγσω > αΐσσω = «εκτινάσσομαι σαν φίδι»*. Το ομηρικό ρήμα *ἐπαιγίζω* και το μεθομηρικό ουσιαστικό *καταιγίς* ενισχύουν αυτή την υποψία: ο *ἐπαιγίζωv* άνεμος επιτίπτει συστρεφόμενος και κατά ριπάς, σαν τις παλμικές κινήσεις και τις εκτινάξεις του φιδιού. Όταν μάλιστα ο *ἐπαιγίζωv* άνεμος σαρώνει την ανοιχτή θάλασσα σηκώνοντας αλλεπάλληλες σειρές αφρισμένων κυμάτων, οι ναυτικοί χρησιμοποιούν την έκφραση «η θάλασσα βγάζει φίδια»! Αυτά τα μακρά ορμητικά κύματα ήταν ίσως οι **αΐγες*, οι οποίες στην γλώσσα των Λακώνων έγιναν –ή μήπως απλώς διαβάστηκαν σε παλαιότερα κείμενα μετά την εισαγωγή της μικρογράμματης γραφής;- ως *αΐγες* και εξελήφθησαν ως γίδες!

Περισσότερο όμως μοιάζει με φίδι, που διαρκώς αναδεύει παλμικά, η γραμμή που σχηματίζει το κύμα στην αμμουδερή ακτή και με την πιο ανάλαφρη ανάσα της θάλασσας.

ο *αιγιαλός*

Αιγιαλός είναι (τόσο στον Όμηρο όσο και στους μεταγενέστερους) κατά κύριο λόγο η ομαλή και αμμώδης, όχι η βραχώδης ή πετρώδης ακτή. Δεν αποτελεί, δηλαδή, το σημείο της, όπου τα κύματα της θάλασσας πέφτουν με την μεγαλύτερη ορμή. Συνεπώς η λέξη δεν μπορεί να σημαίνει «το σημείο της ακτής όπου ξεσπούν τα κύματα», δεδομένου ότι στην αμμουδιά τα κύματα κατά κάποιο τρόπο «ξεθυμούνται». Αν το πρώτο συνθετικό έχει σχέση με την *αιγίδα*, ο *αιγιαλός* θα πρέπει να σημαίνει κάτι άλλο: την ομαλή ακτογραμμή, όπου και ο πιο ελαφρύς κυματισμός μοιάζει με νωχελική κίνηση του φιδιού που σέρνεται συστρεφόμενο, και το θρόισμά του με ήχο σερνάμενου φιδιού. *Αιγιαλός*, δηλαδή, ήταν η ακτογραμμή, όπου τα κύματα ελίσσονται αενάως σαν φιδιά, η *φιδογραμμή της θάλασσας*.

Σε τέτοιου είδους παραθαλάσσιες τοποθεσίες έδιναν συχνά τα τοπωνύμια *Αιγιαλία*, *Αίγιον* ή *Αίγαι*. Ξανά όμως οι γίδες παρεμβαίνουν και θολώνουν τα νερά: το τοπωνύμιο *Αίγαι* φύτευε και σε απόμακρες από την θάλασσα ορεινές τοποθεσίες, εμπνευσμένο όμως όχι από τις *αιγίδες* αλλά από τις *αΐγες* που έβοσκαν εκεί, όπως άλλωστε και το *Αιγάλεω* –από τα *αΐξ+λάα*, που σήμαινε «γιδόβραχος».²⁶

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας τούτη την σύντομη αναδίφηση, καταλήγουμε στα παρακάτω συμπεράσματα:

■ Η λέξη *αιγίς* δεν είχε καμία ετυμολογική σχέση με τις *αΐγες* και τα γιδότομαρα. Οι περισσότεροι όμως αρχαίοι λόγιοι την συνέχαιαν με το υποκορι-

στικό της *αίγος* (=αίγιδιον) ή την εξε- λάμβαναν ως παράγωγο της, ίσως κατ' αναλογία της παραγωγής της λ. *νεβρίς* (= δέρμα νεαρού ελαφιού) από τη λ. *νεβρός* (= νεαρό ελάφι).

■ Η λέξη *αίγος* είχε σχέση με φίδι, ένα ζώο που εξ αιτίας του τρόμου που προκαλεί πρωταγωνιστεί σε όλες τις μυθολογίες (της βιβλικής μη εξαιρουμένης). Ενδεχομένως αρχικώς να απέδιδε το εκτινασόμενο φίδι.

■ Το ρήμα *αΐσσω* (=εκτινάσσομαι) είναι πιθανό να προήλθε από το ουσιαστικό *αίγος* μέσω της ενδιάμεσης μορφής *αΐγ-σω*.

■ Στον ελλαδικό χώρο η λ. *αίγος* πιθανότατα εισήχθη εξ ανατολών. Το ακκαδικό επίθετο της οργισμένης Ιστάρ *ag-giš* είχε σχέση με το φίδι. Από την Ιστάρ φαίνεται πως πέρασε στην μινωική «θεά των φιδιών» για να καταλήξει φιδίσις *αίγισα* της Αθηνάς. Μέσω των οφιογευτών προγόνων των Ετρούσκων, που πέρασαν και από τον ελλαδικό χώρο, η λέξη εισήχθη στο Λατίο ως ονομασία του φιδιού: *anguis*.

■ Η *αίγος* του Διός ήταν ένα ιδιαίτερος φοβερό φιδιοτόμαρο, που μόνον αυτός είχε την εξουσία να το φέρει –όθεν *αίγιοχος*. Προερχόταν από τον Τυφωέα, ένα φολιδωτό τέρας από τους ώμους του οποίου ξεφύτρωναν εκατό φιδίσις κεφάλια. Ο πρώτος των Θεών πάλαψε πολύ σκληρά για να το καταβάλει. Εκτοτε φορούσε ως τρόπαιο και φόβητρο το δέρας του, με ακόμη ζω- ντανά μια υποταγμένα σε αυτόν τα τρομερά φιδίσις κεφάλια.

■ Ο *Αιγαίον* ήταν το αγαθό αντίστοιχο του Τυφωέα. Ένα θαλάσσιο τέρας με εκατό φιδίσις πλοκάμια στην θέση των χεριών.

■ Η λ. *αίγιαλος* (από τα *αίγος*+*άλος*) αρχικώς σήμαινε «ακτογραμμή που πάλλει σαν κινούμενο φίδι», «φιδιογραμμή της θάλασσας», για τούτο και αναφερόταν μόνο σε αμμουδερές ακτές, οι οποίες συχνά έφεραν και τα τοπωνύμια *Αίγιαλία*, *Αΐγιον* ή *Αίγες*.

■ Το *Αιγαίον* δεν πήρε το όνομά του γενικά από τους *αίγιαλους* –τους οποίους άλλωστε διαθέτουν όλα τα πελάγη. Το πήρε στους μεσομηρικούς χρόνους από τις *Αίγες* της Καρύστου, όπου υπήρχε το πιο φημισμένο ιερό του *Αιγαίωνα*, υποχρεωτικός σταθμός και προσκύνημα όλων των ναυτικών που διέπλεαν το ανοιχτό πέλαγος μέ- χρι και από τις μικρασιατικές ακτές.

Εννοείται πως τα εκ των προαναφερθέντων καθαρώς ετυμολογικά θα πρέπει να τεθούν υπό την δοκιμασία των γλωσσολόγων, των οποίων όμως το σημασιολογικό έδαφος νομιμοποιούνται να ελέγχουν και να προλεγαίνουν οι ερευνητές της ιστορίας των ιδεών.²⁷ ■

Η παλλόμενη οφιοειδής γραμμή του Αιγαίου.

διάτρητη υπόθεση του συστηματικού αρχαι- σμού των επών (για την οποία βλ. Β. Παντα- ζής, «Ο Δίκτυς, ο Δάρης, ο Βενοΐτ και το δόγμα του αρχαισμού των επών», *Αρχαιολο- γία και Τέχνες* 72, 1999: 62-66).

² Υγίνος, XLIII και CCXLII, *Etymologicum Gen- uinum, Etymologicum Magnum*, Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή ιστορία* 3.40, *Σχόλ. σε Απολλώνιο Ρόδιο* αρ. 72, σχ. 461b στον *Αΐαντα* του Σοφοκλέους, Σούδα, λ. *Αιγαίον πέ- λαγος*, Γ. Κεδρηγός, *Σύνοψις ιστοριών* 215, Κων. Πορφυρογέννητος, *Περί γνωμών και επιβουλών* I. 159, Ιωάννης Αντιοχηνός, Fr. 22.

³ Στράβων 2.5.21, 10.4.2, Πλίν. 4.9.19.

⁴ Φλάβιος Αρριανός, Fr. 35, από Ευστ. *Εις Ιλιάδα* 1.123: «φησὶ γὰρ ἡ τοῦ <Ἀρριανοῦ> ἱστορία ὅτι **Βριάρεως**, Γῆς καὶ Οὐρανοῦ παῖς, θαλαττοκρατήσας ὀρητηρίῳ ἐχρή- σατο Εὐβοίᾳ τῇ νήσῳ, κάκειθεν ὀρμώμενος κατεστρέψατο τὰς Κυκλάδας· **ὅς καὶ Αἰγαίων ὠνόμασται** ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. **οὗτος δὲ καὶ αἰτίαν παρασχέιν λέγεται τῷ Αἰγαίῳ πελάγει εἰς ἐπωνυμίαν**». Κατὰ Στράβωνα, 9.2.13, το ἱερό των Αιγίων ἦταν αφιερωμένο στον Αιγαίο Ποσειδῶνα: «κατὰ δὲ τὴν παραλίαν ταύτην κείσθαι φα- σιν Αἰγὰς τὰς ἐν Εὐβοίᾳ, ἐν αἷς τὸ τοῦ Πο- σειδῶνος ἱερὸν τοῦ Αἰγαίου». Κατὰ τον Ησύχιο, «Αἰγαίων· ἐπιτεταμένως ἐνάλιος θεός καὶ τὸ περὶ τὰς Κυκλάδας πέλαγος· οἱ δὲ ὁ Βριάρεως, καὶ ὁ Ποσειδῶν». Καὶ κατὰ τον Κων. Πορφυρογέννητο, *Περί θεμάτων* 17, «Τὸ δὲ καλούμενον Αἰγαίον πέλαγος, καὶ αὐτὸ χρηματίζον εἰς θέμα, ἀπὸ Αἰγέως τοῦ Ποσειδῶνος υἱοῦ τὴν προσωυμίαν ἔλαχε, καθὼς φασιν οἱ τὸν Ὅμηρον σχο- λιογραφῆσαντες». Βλ. ἀκόμη *Etymologicum Genuinum*: «<Αἰγαίον πέλαγος>», *Etymo- logicum Magnum*: «<Αἰγαί>», *σχόλ. σε Απολλώνιο Ρόδιο* αρ. 71 καὶ σχ. 461b στον *Αΐαντα* του Σοφοκλέους. Υπήρχαν βέβαια καὶ ἐκεῖνοι που το τοπωνύμιο το απέδιδαν σε κάποιον τρομερό δυνάστη που λεγόταν Αιγαίον: (Ψευδο)Αἴλιος Ηρωδιανός, *Περί καθολικῆς προσώδιας*, 3.1.282: «<Αἰγαία>· οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ Κάρυστος ἀπὸ Αἰγαίω- νος τοῦ δυναστεύοντος». Στέφανος Γραμ.: «<Κάρυστος> πόλις ὑπὸ τῇ Ὀχρῆ ὄρει τῆς Εὐβοίας. ἐκαλεῖτο δὲ καὶ <Αἰγαία> ἀπὸ Αἰγαίω- νος τοῦ δυναστεύοντος, ἀφ' οὗ καὶ τὸ πέλαγος Αἰγαίον». Ευστάθιος, *Εἰς Ιλιάδα* 1.432: «ἐκαλεῖτο δὲ ἡ Κάρυστος καὶ Αἰγαία ἀπὸ Αἰγαίω- νος δυνάστου, **ἀφ' οὗ καὶ πέ- λαγος Αἰγαίον**». Το πιθανότερο ὅμως εἶναι πως ὁ θρυλικὸς αὐτὸς δυνάστης προέκυψε κατ' «ευημερισμόν» ἀπὸ τον εξανθρωπι-

σμό του Βριάρεω/Αιγαίωνα.

⁵ Σχόλ. *Εἰς Ὀππιανόν*, αρ. 246: «*αἰγιαλός* παρὰ τὸ αἶα ἢ γῆ καὶ τὸ γείτων καὶ τὸ ἄλς ἢ τῆς αἶας γείτων ἄλς, ἢ παρὰ τὸ **δίκην αἰγὸς ἄλλεσθαι** τὰ κύματα ἐν αὐτῇ». Παρόμοια εἶναι καὶ ἡ πρόταση του *Etymologicum Magnum*: «<Αἰγιαλός>· ἔτυμολογεῖται παρὰ τὸ τὴν αἶαν γείτονα εἶναι τῆς ἄλός ἢ ἀπὸ τοῦ γαίω· [ἢ ἀπὸ τοῦ δίκην αἰγὸς ἄλλεσθαι]. Για τὴν πρώτη εκδοχή βλ. καὶ *Επιμερισμοὶ ὀμηρικοί*, 34c: «[αἰγιαλός μὲν οὖν κοινῶ] εἰρήται [δὸνόμε]ται, καὶ ἔστι παρὰ τὸ **αἶαν ἐγγύς ἄλός ἔχειν**».

⁶ Ησύχ.: «αἶγες· τὰ κύματα. Δωριεῖς».

⁷ Βλ. χαρακτηριστικά, Αρτεμίδωρος, *Ὀνειρο- κριτικὸν* 2.12: «καὶ γὰρ τὰ μεγάλα κύματα αἶγας ἐν τῇ συνηθείᾳ λέγομεν».

⁸ Προϊόν παρετυμολόγησης ἢ γνήσιας γλωσσ- σκῆς συγγένειας, ἡ σύνδεση του *αἰγιαλού* με τὴς *αἶγες* εἶχε τόσο βαθιὰ ριζώσει, ὥστε να γεννηθεῖ καὶ τον παράδοξο θρύλο - *Ἀωννύ- μου εἰς Ὀππιανοῦ ἔργα*, σελ. 368- πως τάχα οἱ σαργοὶ γοητεύονται τόσο πολὺ ἀπὸ τὴς γί- δες, ὥστε αν ἤθελε να τὸς ψαρέψει εὐκόλα κανεὶς δεν εἶχε παρὰ να οδηγήσει γίδες στα ρηχὰ τῆς παραλίας, ὅπου οἱ σαργοὶ συνέρ- ρεαν ἀνύποπτοι καὶ ἀνυπεράσπιστοι, για να γλύψουν μαγεμένοι τα νύχια τὸς!

⁹ Ένας ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ὁ Α. Heubeck *IF* 68 (1963): 13-21.

¹⁰ Π.χ., Ρ. Kretschmer, Ρ. Chantaine, Η. Frisk καὶ Ρ. Beekes.

¹¹ Ρ. Kretschmer, «Literaturbericht für das Jahr 1935», *Glotta* 27 (1939): 28-9.

¹² *Οδ.* ω 231.

¹³ Ὁρίων, *ἔτυμ.*: «<αἰγίς>, οὐχ, ὡς τινες, ἀπὸ τῆς Ἀμαλθείας αἰγὸς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ *συ- στροφᾶς ἀνέμων* ποιεῖν κινουμένην. αἰγίδες, καὶ καταιγίδες, αἱ τῶν ἀνέμων σφοδραὶ πνοαί». Τὴν φράση επαναλαμβάνουν σχε- δὸν πανομοιότυπα ὁ Ψευδοζωνάρας καὶ τὸ *Etymologicum Genuinum*, ἐνὸς τα *Σχόλια* στον στίχο Ρ 594 τῆς Ιλιάδας, που ἀπηχοῦν θέσεις του Αριστοτικού, γράφουν «ὅτι ἴδιον ὑποτί- θεται τῆς αἰγίδος τὸ ἀνέμων ποιεῖν συστρο- φᾶς».

¹⁴ Ηρόδ. 4.189: «Τὴν δὲ ἄρα ἐσθῆτα καὶ τὰς αἰγίδας τῶν ἀγαλμάτων τῆς Ἀθηναίης ἐκ τῶν Λιβυσέων ἐποίησαντο οἱ Ἕλληνας· πλὴν γὰρ ἢ ὅτι σκυτίνη ἢ ἐσθῆς τῶν Λιβυσέων ἐστὶ καὶ οἱ θύσανοι οἱ ἐκ τῶν αἰγίδων αὐτῆσι οὐκ ὀφίεις εἰσι ἀλλὰ ἱμάντινοι, τὰ δὲ ἄλλα πάντα

κατὰ τωυτὸ ἔσταλται. Καὶ δὴ καὶ τὸ οὐνομα κατηγορεῖ ὅτι ἐκ Λιβύης ἦκει ἢ στολή τῶν Παλλαδίων· αἰγέας γὰρ περιβάλλονται ψιλὰς περὶ τὴν ἐσθῆτα θυσανωτὰς αἱ Λίβυσσαι, κε- χριμένας ἐρευθεδάνῳ, ἐκ δὲ τῶν αἰγέων του- τέων αἰγίδας οἱ Ἕλληνας μετωνόμασαν...».

¹⁵ Ο Ευστάθιος, παρ' ὅτι εκλαμβάνει τὴν *αἰγίδα* ως *δορὰ αἰγός*, δεν μπορεῖ (*Εἰς Ιλιάδα* τ. 2, σελ. 193) να ἀποφύγει τὸ σχόλιο: «Ἐτι ἰστέον ὅτι ὁ παλαιὸς λόγος τοὺς θυσανούς, ὃ ἐστὶ κροσσούς, τῆς ῥηθείσης αἰγίδος ὄφεις βούλεται εἶναι ἢ ὄφειοειδεῖς. ...ἔστιν αὐτόθεν νοῆσαι τὸ ἐν τῇ ποιητικῇ αἰγίδι φοβερόν καὶ δεινὸν καὶ σμερδόν, διὰ τοὺς ῥηθέντας δη- λαδὴ ὄφεις».

¹⁶ Πρβλ. *Ιλιάς* Β 309: «ἐνθ' ἐφάνη μέγα σῆμα· δράκων ἐπὶ νῶτα δαφινὸς/ *σμερδαλέος*», καὶ Χ 95: «ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειρὶ ὀρέστερος ἄνδρα μένησι/ βεβρωκῶς κακὰ φάρμακ', ἔδυ δὲ τέ μιν χόλος αἰνός,/ *σμερδαλέον δὲ δέ- δορκεν* ἐλισσόμενος περὶ χειρῆ».

¹⁷ *Θεογονία*, 824 κ.ε. Μετ. του γράφοντος.

¹⁸ Φλάβιος Αρριανός, Fr. 35, ἀπὸ Ευστ. *Εἰς Ιλιάδα*, 1.190: «Ἡ δὲ ἱστορία λόφον τινὰ οἶδεν Αἰγαίω- νος περὶ τὴν Ἀσίαν, ἐξ οὗ πηγαὶ τινες ἐκατὸν ἀναπιδύουσαι (ἦτοι πολλαὶ, ἢ αὐτὸ τοῦτο ἐκατὸν) καὶ τὰ ἐκεῖ πεδία λιπαίνουσαι τὴν τοῦ ἐκατόγγηρος μυθολογίαν παρήγα- γον... σῆμα δὲ αὐτοῦ δείκνυσθαι κατὰ τὸν Ὑνδακὸν ποταμὸν οὐ πόρρω θαλάσσης λό- φον τινὰ καὶ τοῦτον ἐπικαλεῖσθαι Αἰγαίω- νος, καὶ ἀπὸ τοῦ λόφου τούτου πίδακας ἐκιδιδόναι ἐκατὸν καὶ ταύτας καλεῖσθαι παλάμας Βριά- ρεω». Πρβλ. καὶ *Σχόλ.* 24 *Εἰς Ὀππιανόν*: «αἱ τοῦ Τυφῶνος οὖν τῆς κεφαλῆς τρίχες ἔτι καὶ νῦν φησι κατὰ τοὺς αἰγιαλοὺς βεβαμμένα καὶ κείνται τῷ αἵματι τοῦ Τυφῶνος, καὶ τοῦτο γε, παρακολουθήσαντος θυροῦβου, ὅθ' ὑπὸ τῶν κεραυνῶν κατεφλέγετο τοῦ Διός, τὰς ἐκατὸν κεφαλὰς ξαινόμενος καὶ προταρασσόμενος ἀπαντῶν ἐν πέτραις».

¹⁹ Κατὰ τον Πλούταρχο, *Αἶτια ἑλληνικά*, 293c.

²⁰ Ι.-Α. Βλάχος, Ν. Δεληγιαννάκης, Θ. Κατσα- ρός, Χ. Κουτελάκης, Β. Πανταζής καὶ Γ. Πολι- τάκης, *Ετρούσκοι, Σίντιες, Πελαγοὶ καὶ Ἑλ- ληνες*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2015, ἰδίως κεφ. 9, «Δελφοί, Τελχίνες, Πύθων καὶ Τυ- φῶν», σελ. 139 κ.ε.

²¹ Διόδ. Σικ., 3.70.2-5.

²² D. West, *Some Cults of Greek Goddesses and Female Demons of Oriental Origin*, Neukirchen-Vluyn, 1995.

²³ T. Burrow, *A Dravidian etymological dic- tionary*, 2nd ed. Oxford [Oxfordshire]: Claren- don Press, 1984: «*Ka. agi to tremble, fear*».

²⁴ Υπόδειξη Ι.-Α. Βλάχου.

²⁵ T. Burrow, 1984: «*To. tūy- (tūs-)* to breathe heavily; *tūy* breathing (esp. hard), breath in- side, life. *Koḡ. tūy&supern;- (tūy&supern;mp- , tūy&supern;ñc-)* (snake) hisses, (bull) snorts in anger; *tūy&supern; hiss of a snake*».

²⁶ Η λ. *αἰγίλιψ*, που υποτίθεται πως σήμαινε το εντελῶς ἀντίθετο –«(βράχος) εγκατα- λειμμένος καὶ ἀπὸ τὴς γίδες», θα μας απα- σχολήσει σε ἕνα ἀπὸ τα ἀμέσως ἐπόμενα ἀρ- θρα.

²⁷ Στὴν διευκρίνιση τῶν ιδεῶν που παρου- σιάζονται ἐδῶ, τῶν ὁποίων τὴν ἀποκλειστικὴ εὐθύνη ἔχει βεβαίως ὁ γράφων, συνέβαλε ὁ διαρκὴς διάλογος με τοὺς συνηγότες του στο *Ετρούσκοι, Σίντιες, Πελαγοὶ καὶ Ἕλληνας*, καθὼς καὶ οἱ καίριες παρατηρήσεις του Χαρ. Μαραβέλια.

¹ Τὴν μη χρῆση τῆς λέξης δεν μποροῦν να ἐξηγήσουν λόγοι ἀσυμβατότητάς τῆς προς τὸ δακτυλικὸ ἐξάμετρο (καθὸτι τέτοιο πρό- βλημα δεν υφίσταται), οὔτε καὶ ἡ γενικὴ